

ΜΝΗΜΗ ΕΤΑΙΡΩΝ

Γεώργιος Γ. 'Αλισανδράτος

ΑΛΕΞΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Μνημόσυνο

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1990

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
Παπαδιαμαντοπούλου 11, 115 28 Αθήνα
τηλ. 72 20 588

ΜΝΗΜΗ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΑΛΕΞΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

1913-1989

ΜΝΗΜΗ ΕΤΑΙΡΩΝ

Γιώργος Γ. 'Αλισανδράτος

ΑΛΕΞΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

Μνημόσυνο

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1990

Όμιλία που οργανώθηκε από την Έταιρεία Συγγραφέων εις μνήμην του μέλους της Άλέξη Διαμαντόπουλου. Όμιλητής: Γιώργος Γ. Άλισανδράτος. Θέμα: «Άλέξης Διαμαντόπουλος: Μνημόσυνο». Αΐθουσα: «Άμφιθέατρο» του Σπύρου Εύαγγελάτου. Δευτέρα, 26 Μαρτίου 1990.

ΤΟΝ ΑΛΕΞΗ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟ, τοῦ ὁποίου τὴ μνήμη τιμᾶ ἀπόψε ἡ Ἑταιρεία Συγγραφέων, τὸν πρωτογνώρισα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1934 στὸ φροντιστήριο τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ἡμαστέ τότε παιδιά. Ἐγὼ πῆγα στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν τὸ 1932· ὁ Ἀλέξης πρέπει νὰ μὲ περνοῦσε δύο χρόνια. Τὸ φθινόπωρο τοῦ 1934 ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959) παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κι ἐγκαταστάθηκε μόνιμα πλέον στὴν Ἀθήνα. Ἐπειδὴ ἤθελε νὰ ἔχει ζωντανὴ ἐπαφὴ μὲ τοὺς φοιτητές, ἰδίως γιὰ θέματα γλώσσας καὶ φιλολογίας, ἐκάλεσε στὸ φιλόξενο σπίτι του, στὴν ὁδὸ Πατριάρχου Ἰωακείμ 19, μερικοὺς φοιτητές τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, γιὰ νὰ συναντιέται μαζί τους σὲ φιλικὴ ἐπιστημονικὴ ἀτμόσφαιρα, ἓνα εἶδος ἀνεπίσημο φροντιστήριο. Ἔτσι σχηματίστηκε μίᾳ πρώτη ὁμάδα φοιτητῶν ποὺ παρακολουθοῦσε τὶς πνευματικὲς ἐκεῖνες συγκεντρώσεις, μιὰ φορὰ τὴν ἐβδομάδα, συνήθως ἀπόγεμα.*

* Ἀναφέρω μὲ πολὺ εὐφρόσυνη ἀνάμνηση τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς ὁμάδας ἐκείνης, γιὰτὶ οἱ περισσότεροὶ δὲν ὑπάρχουν πιά ἀνάμεσά μας. Ὁ πρῶτος ποὺ ξεκίνησε τὴ συγκρότηση τῆς ὁμάδας ἦταν ὁ ἀξέ-

Στις φροντιστηριακές ἐκεῖνες συγκεντρώσεις τοῦ Τριανταφυλλίδη γινόντουσαν κυρίως ἐλεύθερα μαθήματα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας, ἰδίως τῆς Νεοελληνικῆς, με ἀντίστοιχες ἀσκή-

χαστος Σταμάτης Καρατζᾶς, στὸν ὁποῖο μετέφερε τὴν ἐπιθυμία τοῦ Τριανταφυλλίδη ὁ ἀγαπητὸς σὲ ἄλλους μας Κωνσταντῖνος Ἄμαντος (1874-1960), ὁ καθηγητὴς μας τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο. Τὸν Καρατζᾶ τὸν ἀναφέρω με ἰδιαίτερη συγκίνηση, γιὰτι ἦταν αὐτὸς ποὺ με κάλεσε κι ἐμένα ἀπὸ τοὺς πρώτους νὰ λάβω μέρος στὴ σύναξη τοῦ Τριανταφυλλίδη. Ὁ Καρατζᾶς ἐξελίχθηκε γρήγορα σὲ λαμπρὸ γλωσσολόγο, ἐργάστηκε πολλὸ στὸ Ἐξωτερικὸ καὶ ἀργότερα ἔγινε καθηγητὴς τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας στὰ Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης καὶ Ἰωαννίνων. Χάθηκε πάνω στὴν ἀκμὴ του, τὸ Μάιο τοῦ 1986. Οἱ ἄλλοι καλεσμένοι στὸ σπῆτι τοῦ Τριανταφυλλίδη ἦταν ἄλλοι ἐκλεκτοί: Ἡ καλὴ καὶ ἀπλὴ Ἑλένη Ζάκκα, κατόπιν σύντροφος τοῦ Καρατζᾶ, ποὺ δίδαξε πολλὰ χρόνια στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο Ἀθηνῶν καὶ δημοσιεύει διηγήματα καὶ θεατρικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὲς μελέτες γιὰ Μικρασιατικὰ θέματα. Ὁ Νίκος Σβορώνος, ποὺ διέπρεψε ἀργότερα στὴ Γαλλία ὡς ἱστορικὸς, ἀλλὰ διακρινόταν ἀπὸ τότε γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ του συγκρότηση καὶ ἀφοσίωση. Πέρυσι θρηνήσαμε τὸν ἀπροσδόκητο θάνατό του. Ὁ Θανάσης Λυκογιάννης, ἡγετικὸ στέλεχος τῶν ἀριστερῶν φοιτητῶν, φίλος τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ καὶ γραμματέας, νομίζω, τοῦ Νίκου Ζαχαριάδη, ἀρχηγοῦ τότε τοῦ ΚΚΕ. Ὁ Μιχάλης Σακελλαρίου, ὁ σημερινὸς διαπρεπὴς καθηγητὴς καὶ ἀκαδημαϊκός, ποὺ τότε τὸν ἐνδιέφερε ἡ νεοελληνικὴ Ἱστορία καὶ ὄχι ἡ ἀρχαία. Ἡ Εὐτυχία Πρίντζου ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ποὺ ἐκτελέστηκε στὴ γενέθλια πόλη της τὸ καλοκαίρι τοῦ 1948 (μαζὶ με τὸ συμφοιτητὴ καὶ φίλο μου Ἄγγελο Χατζῆ, ἀδελφὸ τοῦ λογοτέχνη Δημήτρη Χατζῆ), τραγικὰ θύματα καὶ οἱ δύο τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Ὁ Ἀλέξης Διαμαντόπουλος, ποὺ τὴ μνήμη του τιμοῦμε ἀπόψε, ὠραία φυσιογνωμία ἀριστοκρατικοῦ καὶ ἐμπνευσμένου νέου. Ἡ Δημοκρατία Ἡλιάδου, δροσερὴ παρουσία, ποὺ ἀργότερα ἐγκαταστάθηκε στὸ Παρίσι καὶ ἔγραψε

σεις ή εφαρμογές. Ἄλλὰ δὲν ἦταν μόνο αὐτά. Ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης, ἄνθρωπος τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ κόσμου, περιστοιχισμένος ἀπὸ βιβλιοθήκες πάνω στὶς ὁποῖες ἔβλεπες ἀντικείμενα τῆς ἀγροτικῆς Ἑλλάδας — ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς λαογραφίας τοῦ Δημήτρη Λουκόπουλου καὶ τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη—, ὁ Τριανταφυλλίδης λοιπὸν, ὠραῖος ὄρμιμος ἄντρας στὰ πενήντα του χρόνια, μὲ ἄνεση Εὐρωπαϊοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου, μὲ φρέσκα πάντα λουλούδια στὸ βάζο τοῦ γραφείου του, μὲ ἀρχοντιά καὶ γελαστὸ ὕφος παιδικῆς ἀθωότητος στὴν ἐπαφή του μὲ τοὺς ἀνθρώπους, ἀπλὸς καὶ καταδεχτικὸς μὲ ὅλον τὸν κόσμον, εἶχε τὸ χάρισμα καὶ τὸν τρόπο νὰ δημιουργεῖ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα γύρω του καὶ νὰ κεντρίζει τὰ ἐνδιαφέροντα τῶν νέων τῆς συντροφιάς. Διαβάζαμε μαζί μιὰ ἀρχαία ἐπιγραφή καὶ τὴ σχολιάζαμε γλωσσικά, ἓνα μεσαιωνικὸ κείμενο ἢ ἓνα κείμενο τῆς λογοτεχνικῆς Γενιᾶς τοῦ '30 καὶ κάναμε γλωσσικὲς παρατηρήσεις· μᾶς ἀνέθετε μικρὲς ἐργασίες γιὰ ἓνα κεφάλαιο τῆς Νεοελ-

μελέτες Βυζαντινῆς φιλολογίας. Ὁ Μπάμπης Δρακόπουλος, ποὺ πέρασε πολλὰ χρόνια τῆς ζωῆς του σὲ φυλακὲς καὶ ἐξορίες καὶ ἐξελιχτήκε σὲ πολιτικὸ ἡγέτη τῆς Ἀριστερᾶς. Καὶ τέλος ἡ Χαρίκλεια Μεγαρίτου, ποὺ ὑπῆρέτησε στὴ Μέση Ἐκπαίδευση. Δὲ νομίζω νὰ παρέλειψα κανέναν ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκείνη ὠραία σύναξη.

ληνικῆς Γραμματικῆς· μᾶς παρουσίαζε τὰ νέα βιβλία τῆς Λογοτεχνίας καὶ συζητούσαμε γι' αὐτά· μᾶς ἀνέθετε βιβλιοκρισίες γιὰ βιβλία γλώσσας καὶ λογοτεχνίας· μᾶς χάριζε τὶς μελέτες του, καὶ μᾶς ἔκανε ἓνα εἶδος ἀσκήσεις ὀρθοφωνίας καὶ ἀπαγγελίας. Ὁ ἴδιος ἀπήγγελλε θαυμάσια, μὲ μέτρο καὶ μὲ ἤθος, πότε ἓνα χορικό τῆς Ἐπιγονῆς — «Ἀκτὶς ἀελίου, τὸ κάλ/λιστον ἑπταπύλω φανέν/Θήβα τῶν προτέρων φάος» (100-102)—, πότε ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Ἰλιάδα, τὴν Ὀδύσεια καὶ τὴν Αἰνειάδα — «Infandum, regina, jubes renovare dolorem» (II, 3 κ.έ.)—, πότε τὸν «Πραματευτὴ» τοῦ Γρυπάρη, πότε ποιήματα τοῦ Παλαμᾶ — «Καὶ τ' ἄγαλμ' ἀγωνίστηκα γιὰ τὸ ναὸ νὰ πλάσω» (Ἀσάλευτη Ζωή)— καὶ τόσα ἄλλα. Τὰ ἀπογέματα ἐκεῖνα στὸ σπίτι τοῦ Τριανταφυλλίδη ἦταν κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ μαθήματα τοῦ Πανεπιστημίου.

Σ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα πρωτογνώρισα καὶ τὸν Ἀλέξη Διαμαντόπουλο. Δὲν ἔμειναν ὅλοι ὡς τὸ τέλος τῆς χρονιᾶς στὸ «φροντιστήριο», οὔτε, νομίζω, καὶ ὁ Ἀλέξης. Ἀλλὰ θυμοῦμαι ζωηρὰ στὴ συζήτηση γιὰ τοὺς Παραστρατημένους, τὸ μυθιστόρημα τῆς Λιλίας Νάκου ποὺ ἐκδόθηκε τότε καὶ ἐντυπωσίασε τὴ νεολαία, μὲ πόση ἄνεση καὶ διεισδυτικὴ ματιὰ μίλησε ὁ Διαμαντόπουλος, ποὺ

νομίζω ότι περισσότερο τὸν ἐνδιέφερε τότε ἡ νεο-ελληνικὴ λογοτεχνία παρά ἡ κλασικὴ φιλολογία. Ἄν θυμοῦμαι καλά, δὲν εἶχε δεῖξει ἀκόμη τότε τὰ ἐνδιαφέροντά του γιὰ τὴν ἀρχαία τραγωδία, θέμα πού τὸν ἀπασχόλησε ἀργότερα ὡς θεατρικὸ κριτικὸ καὶ ὡς συγγραφέα.

Εἶπα ὅτι δὲν ἔμεινε πολὺ ὁ Διαμαντόπουλος στὸ «φροντιστήριον» τοῦ Τριανταφυλλίδη. Τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ὡς τὴ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ (4η Αὐγούστου 1936), ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι κύκλοι πνευματικῶν ἀναζητήσεων μέσα στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἢ καὶ ἔξω ἀπ' αὐτό: ἐννοῶ τὸ «Φιλολογικὸ Κύκλον» τοῦ ἀείμνηστου δασκάλου μου Ἰωάννη Συκουτρῆ (1932 κ.έ.), τὸ ἐπιστημονικὸ φροντιστήριον τοῦ ἴδιου (κλασικὴ φιλολογία), τὸ φιλοσοφικὸ φροντιστήριον τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου καὶ τὸ κοινωνιολογικὸ τοῦ Παναγιώτη Κανελλόπουλου (1930-1935, καὶ τὰ δυὸ τῆς Νομικῆς Σχολῆς), ἀλλὰ καὶ τὰ μαρξιστικὰ «μαθήματα» τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ σὲ νέους μὲ κοινωνικὲς ἀνησυχίες καὶ ἐπαναστατικὲς ἰδέες (1930-1934). Ὁ Διαμαντόπουλος ἐπῆγε στὸ «Φιλολογικὸ Κύκλον» τοῦ Συκουτρῆ, ὅπου ἔλαμψε μὲ τὴν πνευματικὴ παρουσία του. Ἀπὸ τὸν «Κύκλον» αὐτὸν προῆλθε ἡ «ποιητικὴ» μελέτη του γιὰ τὸν Παπαδιαμάντη, πού δημοσιεύτηκε τὸν Ἰούνιον τοῦ 1938 στὸ

νεανικό περιοδικό *Τὰ Προπύλαια*. *Τὰ Προπύλαια* ἦταν ἓνα περιοδικὸ ἀξιώσεων — ὁ ὑπότιτλός του ἦταν «μηνιαῖο περιοδικὸ πνευματικῆς καλλιέργειας» —, πού τὸ ἐξέδωσε τὸ 1938-1939 μία συντροφιά νέων πνευματικῶν ἀνθρώπων μὲ λαμπρὲς ἰκανότητες καὶ πολλὰς ὑποσχέσεις γιὰ τὸ μέλλον: ὁ σημερινὸς ἀκαδημαϊκὸς καὶ ὑπουργὸς Παιδείας Κώστας Δεσποτόπουλος, ὁ πρῶην ὑπουργὸς Παναγιώτης Παπαληγούρας (καὶ οἱ δυὸ ἀπὸ τῆ Νομικῆ Σχολή), ἡ λαμπρὴ φιλόλογος Ἑρῶ Κορμπέτη, κατόπιν Γόντικα, πού σήμερα ζεῖ στὸ Παρίσι, καὶ ὁ ἐκλεκτὸς λογοτέχνης καὶ φιλόλογος Νάσος Δετζώρτζης, ἀφοσιωμένοι ὅλοι μαθητὲς τοῦ Συκουτρῆ. *Τὰ Προπύλαια* ἐξέδωσαν ἕξι τεύχη, ἀπὸ τὸ Μάρτιο τοῦ 1938 ὡς τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1939, καὶ δημοσίευσαν μελέτες (ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς πού εἶδαμε προηγουμένως), τοῦ καθηγητῆ Κωνσταντίνου Τσάτσου, τῆς Ἑρῶς Πεζοπούλου, κόρης τοῦ καθηγητῆ Ἐμμανουὴλ Πεζόπουλου — κατόπιν κυρίας Λάμπρου —, τοῦ Βασίλειου Λαούρδα, τοῦ Ἀλέξη Διαμαντόπουλου καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας Νικολετοπούλου. Ἡ συνεργασία τοῦ Διαμαντόπουλου δημοσιεύτηκε στὸ δεύτερο τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ (σ. 105-123), καὶ ἦταν ἓνα ἐνθουσιῶδες δοκίμιο μὲ τίτλο «Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Ψυχολογικὸ

σχεδίασμα», πού εἶχε ἐντυπωσιάσει τὰ μέλη τοῦ «Φιλολογικοῦ Κύκλου» τοῦ Συκουτρῆ, ὅπως μὲ πληροφορεῖ ὁ παλαιὸς συμφοιτητῆς μου Ἀλκιβιάδης Μαργαρίτης. Νομίζω ὅτι εἶναι τὸ πρῶτο δημοσίευμα τοῦ Διαμαντόπουλου. Πρόκειται γιὰ ἓνα «ποιητικὸ» δοκίμιο, σὲ ὕφος —θα ἔλεγα— Παπαδιαμάντη, πού ἀμέσως ἐπροκάλεσε ζωνρὴ ἐντύπωση γιὰ τὴν εὐαισθησία, τὴν ποιητικὴ διάθεση καὶ τὴν κριτικὴ ὀξυδέρκεια τοῦ νέου φιλολόγου.

Μετὰ ἓνα χρόνο, τὸ 1939, ὁ Διαμαντόπουλος ἐδημοσίευσε δύο ἐργασίες του στὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ *Τὰ Νέα Γράμματα*, πού ἔβγαζε ἀπὸ τὸ 1935 ὁ ἀξέχαστος Γιώργος Κ. Κατσιμπαλης —ὁ «Κολοσσὸς τοῦ Μαρουσιοῦ», ὅπως τὸν εἶπαν— μὲ διευθυντὴ τὸν κριτικὸ τῆς λογοτεχνίας Ἀντρέα Καραντώνη. Εἶναι ἓνα δοκίμιο μὲ τίτλο «Διαβάζοντας τὴν *Eroica* τοῦ Κοσμᾶ Πολίτη» (χρόνος Ε', ἀριθ. 1-3, Ἰανουάριος-Μάρτιος 1939, σ. 62-72), καὶ μιὰ βιβλιοκρισία γιὰ τὸ *Χρονικὸ μιᾶς πολιτείας* τοῦ Παντελῆ Πρεβελάκη (αὐτόθι, σ. 134-136). Καὶ τὰ δύο αὐτὰ βιβλία ἄφησαν ἐποχὴ ὅταν ἐκδόθηκαν, καὶ διαβάζονται, νομίζω, ἀκόμη καὶ σήμερα μὲ ζωνρὸ ἐνδιαφέρον: ἡ *Eroica* ὡς τὸ βιβλίον τῆς ἐρωτικῆς ἐφηβείας (εἶναι ἡ πικρὴ μέθη τοῦ ἔρωτα) καὶ τὸ *Χρονικὸ μιᾶς πολιτείας* ὡς τὸ βιβλίον τῶν ὀνειρῶν

τοῦ συγγραφέα γιὰ τὴ μυθικὴ πόλη τῶν παιδικῶν του χρόνων. Ἡ γοητεία τῆς *Egoica* στὴ φιλολογουσα νεολαία τῆς ἐποχῆς ἦταν τόσο ἔντονη, ὥστε φράσεις καὶ διάλογοι τοῦ κειμένου τῆς ἐπαναλαμβάνονταν μὲ διάχυτο ἐρωτισμὸ ἀπὸ νέους καὶ νέες στὶς συντροφιές τους: «— Καληνύχτα Τερέζα, καληνύχτα Μόνικα. — Καληνύχτα. — Καληνύχτα. — Καληνύχτα». Καὶ τόση ἐντύπωση ἔκαμε τὸ *Χρονικὸ μᾶς πολιτείας* τοῦ Πρεβελάκη, ὥστε θυμοῦμαι ὅτι ὁ Τριανταφυλλίδης εἶχε πάνω στὸ γραφεῖο του ἀρκετὰ ἀντίτυπα καὶ τὰ χάριζε στοὺς φίλους του ποὺ πήγαιναν νὰ τὸν χαιρετήσουν στὴ γιορτὴ του τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1938. Ἐχω κι ἐγὼ ἓνα τέτοιο ἀντίτυπο στὴ βιβλιοθήκη μου.

Οἱ κεραῖες τοῦ Διαμαντόπουλου συνέλαβαν καὶ ἀπέδωσαν μὲ τρόπο λυρικό καὶ διεισδυτικό τὴν ὄνειρεμένη ἀτμόσφαιρα τῆς ἐρωτικῆς γοητείας καὶ τοῦ πόνου τῆς *Egoica*, ὅπως εἶχαν ἀποδώσει πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια καὶ τὴ ρεαλιστικὴ ἀτμόσφαιρα τῶν *Παραστρατημένων* τῆς Λιλίας Νάκου στὸ «φροντιστήριο» τοῦ Τριανταφυλλίδη. Τὸ ἴδιο λυρικό καὶ διεισδυτικό εἶναι καὶ τὸ σύντομο κείμενό του γιὰ τὸ *Χρονικὸ μᾶς πολιτείας* τοῦ Πρεβελάκη.

Ἦστερα ἦρθε ὁ Πόλεμος τῆς Ἀλβανίας, ἡ Κατοχή, ἡ πείνα, ἡ ἀντίσταση, ὁ ἐμφύλιος — ὅλη ἡ φο-

βερή δεκαετία του 1940-1950 για την Ελλάδα. Με τον Άλέξη Διαμαντόπουλο ξανασυναντηθήκαμε στο διδακτικό προσωπικό της Σχολής Μπερζάν — «Πρότυπον Λύκειον Ἀθηνῶν» —, στη διασταύρωση της ὁδοῦ Μαυροματαίων με τὴ λεωφόρο Ἀλεξάνδρας, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ Κωνσταντίνου. Ἦταν ἐκεῖ τότε καὶ ὁ Νίκος Σβορώνος καὶ ὁ Βασίλης Λαούρδας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Τρυπάνης. Στὴν πραγματικότητα δὲ συναντηθήκαμε μετὰ τὸ Διαμαντόπουλο: τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1942 ἐκεῖνος ἔφυγε ἀπὸ τὴ Σχολὴ κι ἐγὼ τὸν ἀντικατέστησα, σὲ μεγάλα παιδιὰ. Ἀνάμεσα στοὺς πρώτους μαθητὲς του — καὶ μαθητὲς μου — ἦταν καὶ ὁ Κωστής Σκαλιόρας, ἐπίλεκτο σήμερα μέλος τῆς Ἑταιρείας Συγγραφέων. Ὑστερὰ ἀπὸ τρία χρόνια ὁ Διαμαντόπουλος ἔφυγε γιὰ τὴν Ἀγγλία. Δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ παρακολουθήσω πλέον ἀπὸ κοντὰ τὴν ἐξέλιξή του. Γι' αὐτὸ διαβάζω τὸ «Αὐτοβιογραφικὸ» του «Σημείωμα», πού εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ δώσει ἢ σύντροφός του καὶ γνωστὴ σὲ ὅλους μας ἠθοποιὸς Κυρία Ὀλγα Τουρνάκη.

Ἴδου λοιπὸν τὸ κείμενό του:

Ἀλέξης Διαμαντόπουλος

Ὀδὸς Εὐζώνων 3

Ἀθήνα, Τ.Τ. 140

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Γεννήθηκα στὴν Ἀθήνα τὸ 1913.

Σπουδές: Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
Πανεπιστήμια Βασιλείας καὶ Ὁξφόρδης: Ἑλληνικὴ λο-
γοτεχνία, ἱστορία καὶ τέχνη τοῦ 5ου π.Χ. αἰώνα.

Ἔρευνα: 1955: Ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου
Ἀθηνῶν ἐνέκρινε διατριβὴ μου ἐπὶ διδακτορία μὲ τίτλο:
Ἡ Τετραλογία τῶν Δαναῶν τοῦ Αἰσχύλου, θέτοντας
ὡς ὄρο γιὰ τὴν ἔκδοσή της καὶ τὴν ἀπονομὴ τοῦ τίτλου
τοῦ διδάκτορος τὴν συμμόρφωσή μου μὲ τὰ τότε ἰσχύον-
τα ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴ μορφή. Τὰ πορίσματα ἐκεί-
νης τῆς ἔρευνας δημοσιεύτηκαν στὸ *Journal of Hellenic
Studies* τοῦ 1957 (σσ. 220-229).

1968-69: Προσκαλεσμένος στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Prince-
ton τέλειωσα μιὰ μελέτη γιὰ τὴν *Προμήθεια* τοῦ Αἰσχύ-
λου, ποὺ ὑπέβαλα τὸ 1971 στὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ὡς διατριβὴ ἐπὶ διδακτο-
ρία. Ἐνεκρίθη καὶ τυπώθηκε τὸ 1973.

Ἀπὸ τὸ 1970 ἐρεῦνησα κυρίως τὰ ἀρχαιότερα ἔργα τοῦ Σο-
φοκλῆ καὶ τοῦ Εὐριπίδη καὶ ἔγραψα δοκίμια γιὰ τὶς
Τραχίνιες, τὴν *Ἀλκηστή*, τὴ *Μήδεια*, τὸν *Ἰππόλυτο*.

Διδασκαλία: Τὴν τραγικὴ ποίηση ἔχω διδάξει πολλὰ φορὲς

ἀπὸ τὸ 1951: στὸ «Ἀθηναῖον», στὴν Χ.Ε.Ν. Ἀθηνῶν, στὶς Δραματικὲς Σχολὲς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου καὶ τοῦ Ὁδείου Ἀθηνῶν καὶ σὲ σπουδαστὲς ἀμερικανικῶν πανεπιστημίων.

Δημοσιεύματα:

- 1) Ἡ Προμήθεια τοῦ Αἰσχύλου, Πνευματικὸ καὶ πολιτικὸ ὑπόβαθρο, Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορία ὑποβληθεῖσα εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἀθήνα 1973. (Κυκλοφόρησε μὲ τίτλο Προμηθεὺς Δεσμώτης καὶ Ανόμενος).
- 2) Ἡ πολιτικὴ μαρτυρία τοῦ ἐρωτικοῦ μύθου στὴν τραγωδία: Μήδεια, Ἰσπόλυτος, Ἀθήνα 1978.
- 3) Δοκίμια καὶ ἄρθρα ἔχω δημοσιεύσει σὲ ἑλληνικά, ἀγγλικά, γαλλικά περιοδικὰ καὶ σὲ ἑφημερίδες.

Ἄλλες δραστηριότητες:

Συνεργάτης τοῦ Β.Β.С. (1945-1951).

Συνεργάτης τῶν ἑφημερίδων «Βῆμα», «Μεσημβρινή», «Καθημερινή». Θεατρικὸς κριτικὸς τῆς «Μεσημβρινῆς» (1960-1967).

Συνεργάτης τοῦ Ε.Ι.Ρ.Τ. (1965-1967 καὶ 1975).

Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου (1973-1977).

Διευθυντὴς Δραματολογίου τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου (1974-1977).

Συνεργάτης τῆς *Encyclopaedia Britannica* (1972-73).

Δὲν εἶμαι ἀρμόδιος νὰ μιλήσω γιὰ τὴ δράση τοῦ Διαμαντόπουλου ὡς Διευθυντῆ τῆς Δραματικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Θεάτρου καὶ ὡς Διευθυντῆ τοῦ Δραματολογίου τοῦ ἴδιου Θεάτρου (1973-1977). Θὰ περιοριστῶ μόνον σὲ γενικὲς παρατηρήσεις, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις μου ὡς θεατῆ καὶ ἀναγνώστη. Ὡς θεατρολόγος καὶ θεατρικὸς κριτικὸς τοῦ «Βήματος», τῆς «Μεσημβρινῆς» καὶ τῆς «Καθημερινῆς» ὁ Ἀλέξης Διαμαντόπουλος ἔδειξε πῶς εἶχε πλήρη ἐνημέρωση γιὰ τὸ νεότερο θέατρο (Εὐρωπαϊκὸ καὶ Ἀμερικανικὸ) καὶ προπάντων βαθύτατη γνώση τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ θεάτρου —τραγωδία καὶ κωμωδία—, ἰδίως γιὰ τὸ πολιτικὸ καὶ ἱστορικὸ ὑπόβαθρον τῶν ἐπὶ μέρους ἔργων. Ἐντελῶς πληροφορικὰ ἐπίσης θὰ πῶ λίγα λόγια γιὰ τὰ δύο περισπούδαστα βιβλία του: *Προμηθεὺς Δεσμώτης καὶ Ἀνόμενος τοῦ Αἰσχύλου* (1973) καὶ *Ἡ πολιτικὴ μαρτυρία τοῦ ἐρωτικοῦ μύθου στὴν τραγωδία: Μήδεια, Ἰππόλυτος* (1978), 270 περίπου σελίδες τὸ ἓνα καὶ 185 τὸ ἄλλο. Ἡ ἀναφορά μου σ' αὐτὰ θὰ γίνῃ ἐπιτροχάδην, γιατί τὸ θέμα εἶναι πολὺ μεγάλο καὶ ἡ στιγμή δὲν εἶναι βέβαια κατάλληλη γιὰ εὐρύτερη ἀνάπτυξη.

Μὲ θαυμαστὴ ἐρμηνευτικὴ μέθοδο τῶν κειμένων καὶ μὲ εὐρύτατη γνώση τῆς Ἑλληνικῆς ἱστο-

ρίας του 5ου π.Χ. αιώνα ο Διαμαντόπουλος υποστηρίζει και κατοχυρώνει με τρόπο πειστικό —τόν βοηθει σ' αυτό και η τρομακτική εμπειρία του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου— ότι μερικά θεατρικά έργα της εποχής εκείνης (ο *Προμηθέας Δεσμώτης* και *Λυόμενος* του Αισχύλου και η *Μήδεια* και ο *Ίππόλυτος* του Εϋριπίδη) έχουν προφανείς ιδεολογικές και πολιτικές προεκτάσεις, ότι δηλ. αποτελούν πολιτική παρέμβαση στη σύγχρονη ιστορική πραγματικότητα —ή απήχησή της— υπό το πρόσχημα ή με τη διευκόλυνση των πανάρχαιων μύθων. Πίσω από τα πρόσωπα και τα δρώμενα των τραγωδιών αυτών ο Διαμαντόπουλος «αναγνωρίζει» το πολιτικό, πνευματικό και ιστορικό υπόβαθρο της εποχής και έρμηνεύει τα θεατρικά αυτά κείμενα όχι μόνον ως έργα της μεγάλης ποίησης, αλλά και ως έκτυπα του ιστορικού γίνεσθαι με το προσωπεϊό των μύθων. Αυτό η παραβολική ή αλληγορική ή μεταφορική έρμηνεία των έργων της τραγωδίας μας οδηγεί κατευθείαν σε ένα σύγχρονο κοινωνικό και πνευματικό φαινόμενο, σ' αυτό δηλ. που σήμερα ονομάζουμε πολιτικό θέατρο. Γι' αυτό και τα δύο αυτά βιβλία χαρακτηρίζονται από τον ίδιο ως «Σειρά μελετών —ή δοκιμίων— “Θέατρο και Πολιτική”».

Κάπως ειδικότερα έχω να πω τα εξής πολύ σύν-

τομα, πρώτα για τὸν *Προμηθεά Δεσμώτη* καὶ *Λυόμενο* τοῦ Αἰσχύλου. Ὅλο τὸ ποιητικὸ καὶ μυθολογικὸ ὑπόβαθρο τῆς *Προμηθείας* ὁ Διαμαντόπουλος τὸ βρίσκει στὸν Ἡσίοδο, δηλ. στὴν ἐκλογή, τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν ἀνασύνθεση τῶν Ἡσιόδειων μύθων. Ὁ Αἰσχύλος, ὑποστηρίζει ὁ Διαμαντόπουλος, γιὰ νὰ ἐκφράσει στὶς τραγωδίες του αὐτὲς τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ πραγματικότητά τῆς ἐποχῆς του, ἐμπνέεται ἀπὸ τὴ *Θεογονία* καὶ τὰ *Ἔργα* καὶ *Ἡμέραι* ἴσως καὶ τὶς *Ἥοιες* τοῦ Ἡσιόδου (σ. 10-11, 27).

Τὸ πολιτικὸ καὶ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο τοῦ *Προμηθεά Δεσμώτη* (458-455;) (σ. 82, 154) τὸ ἐντοπίζει ὁ Διαμαντόπουλος στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν τὴ μεγάλη δημοκρατικὴ μεταρρύθμιση τοῦ 462/461 στὴν Ἀθήνα. Τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἔγινε ἡ μεγάλη καὶ ριζοσπαστικὴ μεταρρύθμιση τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς νόμους τοῦ Ἐφιάλτη καὶ τοῦ Ἀρχεστράτου, ποὺ ἀφαίρεσαν ἀπὸ τὸν Ἄρειο Πάγο τὶς κυριότερες δικαστικὲς ἀρμοδιότητές του, καὶ ἔτσι ἡ νομοθετικὴ καὶ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία περιῆλθε ἐξ ὀλοκλήρου στὰ χέρια τοῦ δήμου (δικαστήρια, Βουλὴ καὶ Ἐκκλησία τοῦ δήμου) (σ. 128-132).

Ἡ μεταρρύθμιση αὐτὴ τοῦ 462/461 ἀνέτρεψε τὸ πολιτικὸ κατεστημένον τῆς ἐποχῆς (ὅπως θὰ ἐλέγαμε σήμερα), ἀλλὰ σιγά-σιγά ἡ κατάστασις ὀδηγή-

θηκε σὲ ἀδιέξοδο, γιατί ὅποιος ἡγέτης ἀποκτοῦσε ἀπόλυτη ἐπιρροή πάνω στοῦ δῆμο μποροῦσε νὰ φθάσει σὲ κατάχρηση τῆς ἐξουσίας. Ὅπως ὁ Δίας, ποῦ ἀνέτρεψε τὸν Κρόνο, ἔγινε τυραννικός καὶ τιμώρησε ἀπάνθρωπα τὸν Προμηθεά στὸν Καύκασο, ἔτσι καὶ ὁ δῆμος ἔγινε «τύραννος τῆςδε τῆς γῆς», δηλ. ἔκαμε κατάχρηση τῆς ἐξουσίας ποῦ ἀπέκτησε. Καὶ ὅπως ὁ δῆμος ἔγινε τυραννικός, ἔτσι καὶ ἡ πόλη τῶν Ἀθηναίων ἔγινε τυραννική ἀπέναντι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἐπιστράτευσε τὴν «Ἀθηναϊκή» λεγόμενη «συμμαχία» πρὸς τοὺς στόχους τῶν Ἀθηναϊκῶν συμφερόντων καὶ ὁδήγησε σὲ πολεμικοὺς ἀγῶνες ποῦ ἔφεραν τοὺς Ἀθηναίους στὰ πέρατα τῆς Μεσογείου — πράγμα ποῦ ἔκαμε τὴν Ἀθήνα «πόλιν τύραννον» στὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων (σ. 154). Προσπάθησα νὰ συμπυκνώσω τὶς 270 σελίδες τοῦ βιβλίου σὲ δύο χειρόγραφες δικές μου, ἀλλὰ δὲν ξέρω ἂν τὸ κατόρθωσα.

Καὶ τώρα ἡ *Μήδεια* τοῦ Εὐριπίδη — ποῦ παίχτηκε τὸ 431. Ὅλη ἡ δομὴ καὶ ἡ δραματικὴ πλοκὴ τῆς *Μήδειας* ἐκφράζει κατὰ τὸ Διαμαντόπουλο «τὴν ἔνταση τοῦ πολεμικοῦ πυρετοῦ ποῦ κατέληξε στὴν ἔκρηξη τοῦ [Πελοποννησιακοῦ] πολέμου τὸ 431», ὅταν δηλ. ἡ Ἀθήνα ἐκήρυξε τὸν πόλεμο στὴν Κόρινθο. Κατὰ τὸ Διαμαντόπουλο ἡ *Μήδεια* εἶναι τὸ

φερέφωνο τῆς συναισθηματικῆς κατάστασης τῶν Ἀθηναίων τοῦ 431 (σ. 49). Δείχνει δηλ. τὴν ἀντίθεση τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας —καὶ τοῦ Εὐριπίδη;— στὸ γεγονός τοῦ πολέμου, ὅταν ὁ πανίσχυρος Περικλῆς καὶ τὸ ἐπιτελεῖο του εἶχαν εἰσηγηθεῖ καὶ ἐκτελοῦσαν τὸ πρόγραμμα τῆς ἐνοπλης λύσης τῶν διαφορῶν τῶν Ἀθηναίων μὲ τοὺς οἰκονομικοὺς ἀντιπάλους τοὺς Ἑλληνας, τὸ πρόγραμμα ποὺ γέννησε τὸ μεγαλύτερο ὡς τότε στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους διχασμὸ —καὶ ποὺ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἀθηναίων εἶχε στόχο καθαρὰ ἐπεκτατικό: τὴ «μετατροπὴ τῆς Ἑλλάδας ὀλόκληρης σὲ μητροπολιτικὸ ἔδαφος τῆς Ἀθηναϊκῆς ἡγεμονίας»— εἶναι τὰ λόγια τοῦ Διαμαντόπουλου (σ. 67).

Μὲ τὴν ἴδια συλλογιστικὴ ἐρμηνεύει ὁ Διαμαντόπουλος καὶ τὸν Ἰππόλυτο τοῦ Εὐριπίδη. Ὁ ἐρωτικὸς μῦθος τῆς τραγωδίας αὐτῆς ἐρμηνεύεται ὡς πολιτικὴ μαρτυρία —αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ— τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 428, ὅταν παίχτηκε ἡ τραγωδία. Ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ Διαμαντόπουλο «ὅσο μπορεῖ ρίχνει φῶς ποὺ βοηθεῖ τὸν θεατὴ νὰ προχωρήσει μέσα στὸ λαβύρινθο» (σ. 74) τῶν ἐφιαλτικῶν θεμάτων ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς. «Στὶς συνθήκες τοῦ 428 ἦταν ἓνα προκλητικὸ δίπτυχο ἡ Φαίδρα καὶ

ὁ Ἴππόλυτος!», γράφει ὁ Διαμαντόπουλος. «Ἐκείνη νὰ πεθαίνει ἀπὸ νόσον ἔρωτικὴν, τὸν καιρὸ πού οἱ γυναῖκες τῶν Ἀθηναίων πέθαιναν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία καὶ ἡ πόλις ὀρφάνευε· καὶ ὁ Ἴππόλυτος μὲ τοὺς Τροιζήνιους φίλους του νὰ δίνει ἀκέραιη τὴν ψυχὴν του στὸ κυνήγι καὶ τὴν ἵππασία, πειρασμὸς γιὰ θεατὲς ξεψυχισμένους ἀπὸ τὴν ἐπιστράτευση, τοὺς συναγερμὸς καὶ τὴ θεομηνία τῆς λοιμικῆς!» — ἐννοεῖ τὴν ἐπιδημία πού ἀποδεκάτιζε τότε τοὺς Ἀθηναίους (σ. 96).

«Ὁ ἔρωτικὸς στόχος τοῦ τραγικοῦ ἔρωτα τῆς Φαίδρας», γράφει παρακάτω ὁ συγγραφέας, «ὁ παρὰφορὸς τῆς οἴστρου τοῦ ἀνέφικτου, τοῦ πόθου πού ἦταν ἄπρεπο καὶ ἀνόσιο νὰ πραγματοποιηθεῖ, πρόβαλλε προκλητικὰ στὸν Ἀθηναῖο τὴν ἴδια του τὴν ἐπεκτατικὴ βουλιμία καὶ τὸ ἄγχος πού τοῦ γεννοῦσε· ἄγχος πού τὸ ἐπέτεινε καὶ ὁ ἱερὸς δεσμὸς εὐγνωμοσύνης καὶ συγγένειας μὲ τὰ θύματα τῆς ὤμῆς ἐπίθεσης τοῦ 430 [τῶν Ἀθηναίων στὴν Τροιζήνα], ἀλλὰ καὶ ὁ φόβος, ἡ σκέψη ὅτι τὸ “δαιμόνιον κακόν”, ὁ λοιμὸς, ἦταν ἴσως ὀργὴ θεοῦ. Εἶναι καὶ ὁ Ἴππόλυτος λοιπόν, ὅπως καὶ ἡ Μήδεια, ἓνας σιβυλικὸς ἀμείλικτος ποιητικὸς ἐφιάλτης καὶ μιὰ ἀποτρόπαιη διονυσιακὴ ἀπάντηση στὰ πολιτικὰ ὄνειρα τῆς “πόλεως τυράννου” [δηλ. τῶν Ἀθηναίων]. Εἶναι

ένας κακός χρησμός για τις αθηναϊκές βουλευτικές έπεκτατικές έλπίδες», γράφει ό Διαμαντόπουλος (σ. 98-99).

Έδωσα έλάχιστα δείγματα τής πολύ σοβαρής έργασίας του στο άρχαιο θέατρο, κατ' ανάγκην έλλιπή για τήν ολοκλήρωση τών απόψεών του σε ένα τόσο μεγάλο θέμα. Για να γίνει βαθύτερα αισθητή —και να εκτιμηθεϊ όπως τής άξίζει— όλη αυτή ή έρμηνευτική προσπάθεια και πορεία του Διαμαντόπουλου, άπαιτείται πολύ σύντομη έστω αναφορά στα πολιτικά και ιστορικά γεγονότα τής έποχης, σε αντιπαράθεση με τα καιρία σημεία τών τραγωδιών που έρμηνεύει, και ευρύτερος σχολιασμός για τις όποιες άντιστοιχίες και ύπαρκτες άλληγορίες αυτός ανακαλύπτει. Άλλά αυτό, καθώς καταλαβαίνετε, δέν μπορεί να γίνει σε μία σύντομη όμιλία φιλολογικού μνημοσύνου, όπως αυτή έδω· χρειάζονται ώρες σεμιναρίων για κάτι τέτοιο —και από ειδικότερον άνθρωπο—, όπως έκανε ό ίδιος ό Διαμαντόπουλος με τα μαθήματά του στο «Άθήναιον», στη ΧΕΝ, στο Έθνικό Θέατρο και άλλοι.

Δέ θα ήθελα όμως να κλείσω τή σύντομη αυτή σκιαγραφία μου για τον Άλέξη Διαμαντόπουλο, χωρίς να πω δύο λόγια έστω για τον άνθρωπο και τόν ήθος του. Ό Άλέξης Διαμαντόπουλος ήταν ένας

γλυκύτατος και αξιαγάπητος άνθρωπος, με άκέραιο ήθος, με πραότητα και άρχοντιά στους τρόπους και στις σχέσεις του με τους ανθρώπους, γοητευτικός ως φυσική παρουσία και ως πνευματική εύρωστία, με λόγο άνετο, εύφρόσυνο και δραστικό, με κλασική και ανθρωπιστική παιδεία περισσή, και με γενικότερη καλλιέργεια όχι συνηθισμένη. "Όσοι τον έ γνώρισαν από κοντά διατηρούν ζωνηρή την ανάμνηση ενός έκλεκτου ανθρώπου, διανοούμενου, έπιστήμονα και φίλου.

Ό Άλέξης Διαμαντόπουλος έφυγε στις 22 Σεπτεμβρίου 1989. Και ή Έταιρεία Συγγραφέων, έξ ονόματος τής οποίας έχω την τιμή να όμιλώ αύτην τή στιγμή, έχει πλήρη επίγνωση ότι, με τò θάνατό του, έχασε ένα από τὰ παλαιότερα και έκλεκτότερα μέλη της. Άλλά ή μνήμη του θα μείνει άζέχαστη και τὰ έργα του θα διδάσκουν τούς μεταγενέστερους.

ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ
ΣΕ ΠΕΝΤΑΚΟΣΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ
ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟ ΤΟΥ 1990
ΣΕ ΧΑΡΤΙ ΣΑΜΟΥΑ ΣΑΤΙΝΕ 100 ΓΡ. «ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ»
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ «ΣΤΙΓΜΗ»
(ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ 91-93, ΑΘΗΝΑ 114 73, ΤΗΛ. 36.44.064)
ΜΕ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΚΑΛΙΑΚΑΤΣΟΥ

